
הוראה טיפולית וחינוך מיוחד בגיל הרך

א. הרציונל

תכנית זאת מיועדת למחנכים ולמטפלים העוסקים בגיל הרך ומוצעים בה בסיס וכלים לעבודה עם ילדים מתקשים בגן הילדים הרגיל, המשולב והמיוחד.

גן הילדים מהווה תשתית למערכת החינוך כולה, ולכן תפקידו כפול: מצד אחד עליו לדאוג למילוי צורכי הילדים בתקופת שהותם בגן, ומן הצד האחר עליו להכין את הילדים לקראת המשך המערכת החינוכית-חברתית מבחינה הסתגלותית ולימודית.

גן הילדים כולל אוכלוסייה הטרוגנית, ובדרך כלל יש בכל כיתה גן מספר ילדים מתקשים. קשייהם של ילדים אלה יכולים לבוא לידי ביטוי בבעיות התנהגות והסתגלות, בבעיות ריכוז, ברגישות יתר לגירויים, בקשיי למידה, הבנה, תקשורת, בביצוע משימות ועוד.

את מרבית הילדים המתקשים מאפיינים קשיי הסתגלות, קונפליקט עם הסביבה (ועם עצמם) אי-שביעות רצון ואי-הצלחה במימוש הפוטנציאל שלהם. קשיים אלה לסוגיהם הינם בדרך כלל תוצאה של פגיעה במנגנון הקליטה או העיבוד של אינפורמציות והתנסויות, וביכולת להביאן לכלל משמעות. מכאן נובעים גם ליקויים שונים בתהליכי הלמידה.

ילדים מתקשים זקוקים לתכנית לימודים ולשיטות הוראה המתאימות לצורכיהם האישיים, הן במסגרת תכנית העבודה הרגילה והן באמצעות השירותים המגיעים לגן כגון ש"יח (שילוב חינוכי), או במסגרת השירותים הסמוכים לגן כמו מרכז טיפולי, ואף במסגרת גן הילדים המיוחד.

החינוך המיוחד שואף לקדם את הלומדים ולסייע להם להשתלב בחברה, תוך שימת דגש על סיפוק צורכיהם כילדים ועל הווייתם התקינה כאדם בחברה.

הבסיס הפילוסופי-ערכי של עבודה עם ילדים מתקשים מקורו בגישה הומניסטית והוא מתבטא:

- א. בראיית הילד כמי שיש בו יותר מיכולותיו הגלויות.
- ב. באמונה בחינוך ובכוחו של המחנך לשנות, לקדם ולהביא למיצוי הכשרים הטמונים בילד.
- ג. בכבוד אל הילד המתקשה כאדם וכחבר שווה זכויות במערכת החינוכית והחברתית שזכותו ליהנות משירותיה לפחות כשאר הילדים.

תפקידו של החינוך המיוחד בגיל הרך הוא איתור, אבחון וטיפול בילדים מתקשים מוקדם ככל האפשר, על מנת לסייע להם לממש, בעוד מועד, יכולת התפתחותית ולימודית.

לגננת יש תפקיד חשוב באיתור ילדים בעלי קשיים מיוחדים, בהפנייתם לגורמים מקצועיים לאבחון ובמתן תמיכה ומענה חינוכי מתאים במסגרת גן הילדים. תוכני החיים, מבנה הפעילות של גן הילדים וארגונו, מכוונים כולם לסייע לילדים לפתח את אישיותם במסגרת אינטימית ותומכת ולקדם את תהליכי הלמידה שלהם בתוך מגוון פעילויות, על פי תכנית לימודים רבת רמות. תנאים אלה עשויים לאפשר לילד המתקשה ליהנות **מתכנית אישית** שנבנתה לפי צרכיו, כדי לשלב אותו בחברת הילדים בגן ובמסגרת התכנית הכללית המופעלת בו.

נקודת המוצא לעבודה עם ילדים מתקשים היא ראיית כל ילד כפרט, איתור קשייו והיענות לצרכיו המיוחדים, באמצעות בנייה והפעלה של תכנית התערבות חינוכית-טיפולית אישית.

ההתערבות הטיפולית מכוונת לצמצום פערים בכל תחומי ההתפתחות והלימוד ולמניעת קשיים על רקע רגשי וחברתי, העלולים להתלוות ללקויות השונות.

ההתערבות הטיפולית מחייבת מודעות ורגישות לפרט, כלים לאיתור, לטיפול ולהערכה על בסיס של הבנת תהליכי ההתפתחות והלמידה של הילדים.

ב. על תכנית הלימודים

תכנית הלימודים, התומכת והטיפולית, שואפת ומכוונת לקדם את הילדים המתקשים – ככל האפשר – בכל תחומי התפקוד. זאת, על מנת שיגיעו לתפוקות לימודיות ולהסתגלויות משמעותיות, יחסית ליכולתם האישית ולנורמה ההתפתחותית וההתנהגותית של קבוצת בני גילם.

תכנית הלימודים מתייחסת לילדים מתקשים בעלי ליקויים שונים, כפי שהם מופיעים על פני רצף מייצג של צרכים, של מוסדות ושל שירותים טיפוליים בגיל הרך.

הערות:

- א. התרשים הינו כוללני. בפועל, המגמה היא לשלב, ככל האפשר, ילדים בעלי לקויות קשות (כמו עיוורון) במסגרת גן הילדים הרגיל או המשולב על בסיס של תכנית טיפולית אישית.
- ב. התכנית מבטאה תפיסה, המשלבת עקרונות אופייניים לחינוך המיוחד ולגיל הרך, ומתייחסת לילדים המתקשים **ברמות שונות**, מבחינה התפתחותית ותפקודית.
- ג. השונות של ילדים מתקשים מילדים אחרים בגן דורשת התייחסות כפולה: מצד אחד, התייחסות לגרעין הבסיסי והמשותף של ידע ומיומנויות הדרושים לכל הלומדים, ומהצד האחר, ראיית ההבדלים והצרכים האישיים של כל אחד ואחת מהם וזיהוי סגנון הפעילות והלמידה האישי שלהם.
- ד. תכנית הלימודים לילדים מתקשים בגיל הרך שונה מתכניות לימודים אחרות בכך שהיא אינה מבוססת על "מקצועות לימוד", אלא מתמקדת בפיתוח אותם תחומי אישיות והתנהגות, המשפיעים על יכולתם של הילדים בגיל הרך ללמוד ולהתמודד עם פעילויות ועם תכנים בסיסיים. אלה נחוצים להם לשם הבנה והתמצאות בעולמם האישי ולאישוש תחושת הביטחון, ההסתגלות והשייכות שלהם לחברה הסובבת.

מבנה התכנית מבוסס על מרכיבים אלה:

1. הרצף ההתפתחותי מלידה עד גיל 6-7 בתחומים

- הסנסור־מוטורי;
- הרגשי־חברתי;
- השפתי;
- הקוגניטיבי.

לכל אחד מן התחומים מוקדש בתכנית פרק נפרד. התכנית אינה מחולקת לפי לקויות ספציפיות, אך עם זאת, יש בה התייחסות לכל אחד מתחומי ההתפתחות על פי רצף הקשיים, החל בקשיים אופייניים קלים יחסית וכלה בליקויים קשים כגון שיתוק מוחין (C.P.).

ההתייחסות לרצף ההתפתחותי, מלידה עד גיל 6-7, מבוססת על הנחה שהקושי או הליקוי מקורם, בדרך כלל, לפני גיל הגן וכן, שהדרך להתחלת הטיפול **איננה בשלב ההתפתחותי או התפקודי שבו צריך היה הילד להיות אלא ברמת התפקוד שבה הוא נמצא.**

2. תפקודי היסוד בכל תחום

התכנית בנויה מסביב למוקד תפקודי־התפתחותי, ולא מסביב לסוגי הפרעות ספציפיות (כגון: פיגור, מופרעות, ליקויי למידה ועוד).

ההנחה הבסיסית היא, שטיפוח תפקודי היסוד יקדם את יכולתם של הילדים להשתמש ולשלוט במיומנויות, להתמודד עם משימות ותכנים חדשים וליהנות מחברת ילדים ומשהותם בגן.

הגישה הטיפולית המוצעת הינה מדורגת וספירלית ומבוססת על טיפוח תפקודי היסוד של הילדים בתחומים הנדרשים. זאת, באמצעות תכנית מובנית ותוך התאמת הפעילויות והתכנים למטרה.

3. קשרי הגומלין בין תחומי ההתפתחות השונים

ההפרדה המתודית לתחומי ההתפתחות השונים נועדה לסייע למחנכים ולמטפלים להגיע לראייה מעמיקה יותר של טווח היכולות של הילדים ולהערכת קשייהם – לשם קביעת דרכי הטיפול בהם. עם זאת, מודגשת האינטראקציה בין תחומי ההתפתחות וההתייחסות לטיפוח אישיותם הכוללת של הילדים.

4. תחומי דעת, תכנים ומושגי יסוד

חומרי הלמידה והתכנים הכלולים בתכנית יילמדו הן כמטרה בפני עצמה והן כרקע לפעילויות המכוונות לקידום תפקודי היסוד של הילדים בתחומי ההתפתחות השונים.

נקודות המוצא שהנחו את בניית התכנית:

1. הכללת ידע תיאורטי בסיסי וכלים יישומיים, שיתייחסו בנפרד לכל אחד מתחומי ההתפתחות, תוך הבהרת הקשרים בין התחומים.
2. גישה אמפירית, מבוססת ויישומית באמצעות:
  - מציאי של משימות והתנהגויות, המאפיינות את פעילות הילדים בגן הילדים.
  - כלים לתצפית, לאיתור ולאבחנה מבדלת של התנהגויות חריגות.
  - התאמת דרכי עבודה, חומרים ותכנים תלופיים, לטיפול בקשיים ובליקויים שאותרו ולמניעת החמרתם.
  - הדגשת דרכים לעירור ולחיוק המוטיוציה של הילדים להתמודד עם קשייהם.
3. התייחסות לעולם ידע ולתכנים גרעיניים הנחוצים לילדים לשם הבנה והתמצאות בעולם האישי ולשם אישוש תחושת הביטחון והשייכות שלהם.
4. הכללת הנחיות ועקרונות לשיתוף הורים וצוות בין-מקצועי כחלק מן התכנית הטיפולית.
5. שמירה הן על ההיבטים של הגיל הרך והן על הקונספציה של החינוך המיוחד בעת בניית התכנית.

התכנית כוללת את הבסיס הלוגי, הפילוסופי-ערכי ואת הנחות היסוד לעבודה עם ילדים מתקשים.

התכנית מגדירה וממקדת את המטרות המשותפות של ההתערבות החינוכית-טיפולית ואת ביטוי האופרטיבי בכל אחד מתחומי ההתפתחות.

התכנית מסבירה ומפרטת את העקרונות הדידקטיים המנחים את השגת המטרות.

התכנית מכוונת לסייע למחנכים בתחומים אלה:

1. הצעת דרכי הוראה ייחודיות הדרושות לקידום הילדים המתקשים – תוך התייחסות לסדר היום, לארגון הסביבה החינוכית ולמבנה התוכן והפעילות של גן הילדים – והתאמתן לבעיות הספציפיות של הילדים.
2. סיפוק כלים לאיתור מוקדם של תפקודי יסוד לקויים בתחומים השונים וכלים לעבודה ממוקדת ומובנית.
3. הצעת כלים לתצפית, למעקב ולהערכה של אפקטיביות התכנית הטיפולית, של התקדמות הילדים והישגיהם – יחסית לעצמם ולקבוצת בני הגיל.
4. הרחבת נקודות המפגש והאינטראקציה בין המחנך, הצוות הבין-מקצועי וההורים והעמקתן, על ידי הכרה והתמצאות בגישות ובמונחים פרה-רפואיים רלוונטיים.
5. מסירת מידע מרוכז וממוין על ספרות מקצועית, על נושאים ותכנים*, על חומרים, על משחקים ומכשירים דידקטיים המצויים בשדה.
6. שימוש בתכנית כחומר עזר למוסדות הכשרה, למסגרות ההשתלמות השונות ולמחנכי הגיל הרך.

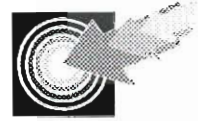
* תכנית המסגרת לגן הילדים, נילאי 3-6, מכילה טווח רחב של נושאים ותכנים לילדים בגן הממלכתי והממלכתי דתי.

ג. הנחות יסוד לחינוך מיוחד בגיל הרך

1. כל הילדים מסוגלים להיות "לומדים", אלא שישנם הבדלים משמעותיים בגבולות הלמידה, בקצב הלמידה ובדרכים שבהן יחידים לומדים.
2. ילדים בעלי מוגבלויות או ליקויים תפקודיים מתקשים ללמוד בדרך בלתי מכוונת, והם זקוקים באופן חיוני לליווי של מחנך, לתיווך חינוכי ולתכנית טיפולית אישית.
3. ילדים מתקשים זקוקים במיוחד לרגישות, לחום פיזי, לתמיכה, להצבת גבולות ולאמונת הסובבים אותם בכוחות הטמונים בהם.
4. תכנית חינוכית-טיפולית הולמת היא זו המתאימה באופן דינמי לצרכיו המיוחדים והמשתנים של הלומד וכן לתחומים שבהם הוא חזק יותר – כנקודת מוצא לטיפולו ולטיפול שיטתי במגבלותיו.
5. מציאות החיים בגן הילדים מאפשרת לילדים מתקשים לפתח דימוי עצמי חיובי וסטטוס חברתי, לאו דווקא או רק בזכות הישגים אקדמיים, אלא גם מכוח שילובם בתחומי פעילות שונים.
6. ילדים, החווים הצלחות והנאה בפעילויות שונות, מפתחים דימוי עצמי חיובי ורוכשים ביטחון עצמי ומוטיווציה להתנסות בחוויות למידה נוספות.
7. שילוב נכון של ילדים מתקשים בגן עשוי לצמצם תיוג מוקדם לחינוך מיוחד ואף מהווה דגם חיובי לשילובם בחברה בעתיד.
8. הבניית שירותים טיפוליים במסגרת גן הילדים הרגיל מהווה תנאי לשילוב ולטיפול בילדים מתקשים, הזקוקים לשיטות הוראה מיוחדות.
9. רמת תפקודם של הילדים בתחומי המשחק והפעילות בגן מהווה מדד לאיתור מוקדם של קשיי הסתגלות ולמידה.
10. נורמות התפתחות בגיל הרך מאפשרות טווח רחב של שונות ושל קצב התפתחות אישי. על כן אין להתייחס אל כל חריגה מן הנורמה כאל ליקוי או עיכוב התפתחותי.
11. ילדים מראים לעתים תגובות של מתח, פחד, חוסר ביטחון, רגרסיה והתנהגויות חריגות כחלק טבעי מתהליך הגדילה שלהם.
12. קביעת חריגות אצל ילדים או הפנייתם לדיון בוועדות השמה ולחינוך מיוחד בגיל הרך מחייבת מעקב ואבחון חוזרים. הקביעה עשויה להשתנות בעקבות התערבות טיפולית או בשל הבשלה מאוחרת בהתפתחותם.
13. הכרת מצבו הייחודי וההתפתחותי של ילד מתקשה, על רקע עולמו האישי ושיתוף עם הוריו, הם חלק מתכנית העבודה החינוכית-טיפולית.

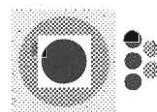
ד. מטרות תכנית הלימודים לילדים מתקשים

התכנית הטיפולית בכללותה שואפת ומכוונת לשיקום ולמימוש יכולת התפתחותית ולימודית של ילדים מתקשים באמצעות המטרות הבאות:

1. חיזוק תפקודי היסוד של הילדים המתקשים והקניה שיטתית של מיומנויות בסיסיות לקידום רמת ההתפתחות והיכולת שלהם בתחומים: הסנסו-מוטורי, הרגשי-חברתי, הקוגניטיבי והשפתי.
2. קידום רמת ההסתגלות וההתמצאות של הילדים המתקשים בסביבה ובחיי היום יום על בסיס של לימוד והתנסות בתחומי ידע, בתכנים בסיסיים ובמושגי יסוד.

1. בניית תכנית חינוכית-טיפולית אישית

צרכיו המיוחדים של הילד, רמת הידע והתפקוד שלו, סגנון הלמידה האישי שלו ומאפייני הסביבה, הם הם נקודת המוצא לקביעת הפעילויות והתכנים בתכנית האישית שלו.

- א. תכנית העבודה האישית לילד מתקשה תכלול יחידות מעקב והערכה מלווה, ותהיה דינמית וגמישה בהתאם לשינויים החלים בילד.
- ב. בראש התכנית האישית יוצבו מטרות התנהגותיות ברורות – ברמה של תפקודים, מיומנויות או התמצאות בתכנים, בתחומים השונים – שאליהן אמורים הילדים המתקשים להגיע.
- ג. דירוג המטלות בתכנית יהיה על פי סדר קושי עולה; יוטלו משימות שסיכויי הצלחה בצדן.
- ד. תכנית העבודה תתחיל ביכולות התקינות של הילד, כנקודת מוצא לטיפול בקשייו.
- ה. התכנית הטיפולית לילדים בעלי לקויות בלתי הפיכות (עיוורון, נכויות וכד'), תמוקד בחיזוק היכולות התקינות שלהם ובהקניית מיומנויות חלופיות, כפיצוי על הלקויות.
- ו. התכנית תזמן לילדים התנסויות במגוון חומרים ובתחומים שבהם יוכלו לבטא את כישוריהם ואת יכולותיהם.
- ז. בבניית התכנית יש להקפיד על שמירת "מעגל הצלחה" של הילד, לחיזוק הדימוי העצמי והמוטיווציה שלו להמשך פעילות.

2. שילוב חינוכי

שילוב חינוכי מחייב תכנית לימודים רבת-דמות וארגון תואם של הסביבה החינוכית בגן הילדים, תוך התייחסות לצורכיהם המיוחדים של הילדים ובדרך שתקנה להם תחושת שייכות, ביטחון ושליטה במצב.

- א. תנאים לפעילות וללמידה באווירה נינוחה ובטוחה יהיו סדר יום קבוע וסביבה פיזית ונפשית המוכרת לילדים והמאורגנת על פי צורכיהם.
- ב. יש להבנות יחידות תוכן ופעילות עבור הילדים המתקשים במסגרת תכנית הלימודים והפעילות הכללית של הגן.
- ג. יש לקבוע קריטריונים ברורים ועקיבים לגבי רמת השליטה הנדרשת מן הילד המתקשה בתחומי הפעילות ובחומר הנלמד על ידי כל ילדי הגן.
- ד. יש לתכנן עבור הילדים עיסוק חלופי מתאים לאותן פעילויות, שהם מתקשים להשתלב בהן.

3. תיאום התכניות הטיפוליות

המטפלים בילד יהיו מודעים ושותפים לתהליך הטיפולי ולמרכיביו השונים.

- א. תיאום בין התכניות הטיפוליות המומלצות על ידי הגורמים המקצועיים השונים.
- ב. תיאום תכנית העבודה האישית של הילד, על ידי הגנת, בהתייעצות עם הצוות הבין-מקצועי.
- ג. תיאום תכניות העבודה והתמיכה בילד עם הוריו.